

sonvihän melskeet koetteli-
vat myös pohjoista Suo-
mea. Kemin kirkonkylä hä-
vitettiin ja Tornionjoki-
laaksossa koettiin katojen
ohella vaurioita. Sen sijaan
Rovaniemellä elämä oli rau-
hallisempaa. Silti täälläkin lä-
hes puolet tiloista sai veroi-
hinsa kaksi tai kolme vapaa-
vuotta.

Suuren Pohjan sodan jäl-
keen suurvalta-asemansa men-
nettäneessä Ruotsissa oli pula
työikäisestä miespuolisesta vä-
estöstä. Valtakunnan päättä-
jät panostivat maatalouteen ja
sen kehittämiseen. Tulokset
olivat Rovaniemelläkin no-
peasti näkyvissä. Kun täällä
oli vuonna 1725 vain 58 sa-
vua, talojen määrä saavutti
1600-luvun alkuvuosien tas-
son uudelleen 1750-luvulla ja
kasvoi vuosisadan loppuun
mennessä jo 140:een. Rova-
niemi riutui Ruotsin suurval-
tapyrkimysten vuoksi yli sata
vuotta ja elpyi vasta kokonai-
nen sukupolvi niiden lopullisen
romahtamisen jälkeen.

Tilaluku kasvoi voimak-
kaimmin uudistilojen perus-
tamisen ansiosta. Asutus laajeni
vähitellen järviseduille. Ensimmäinen jokivarsien ul-
kopuolinen talo oli Nampa-

*Asutus alkoi laajentua 1700-lu-
vun puolivälissä myös jokivar-
sien ulkopuolisille järivialueille.
Käyrämön talo Rovaniemen
pohjoisosassa, Lapin rajoilla.
Takana Käyrästunturi.*

järvi Kemihaaran kylässä
vuonna 1733, ja sitä seurasivat
Ounasjoen suunnalla Suopajärvi
(1749) ja Marrasjärvi
(1768), eteläisessä kairassa Pe-
runka (1758) ja Yläkemijoella
Piittisjärvi (1795). Alakemijoen
kyliin Muurolaan ja Jaatilaan
syntyi uutta asutusta vain
jokivarteen ja sinnekin vähän.

Rovaniemellä luovuttiin
kaskiviljelystä jo 1700-luvun
puoliväliin mennessä, mutta
peltoala kasvoi uusien rai-
vioitten ansiosta. Isoimmat tilat
olivat ohran ja rukiin suhte-
en omavaraisia, ja pappilasta
viljaa riitti reilusti myyntiin-
kin. Koko asujaimiston kulu-
tukseen viljaa ei ollut kuiten-
kaan kylliksi, vaan erityisesti
katovuosina sitä täytyi tuoda
muualta paljonkin. Vuosisa-
dan lopulla viljasta poltettiin
silti suuri osa viinaksi, jota
voitiin kaupata Lappiin. Sata
tilaa keitti Rovaniemellä
vuonna 1798 viinaa, ja vain
30 ei sitä tehnyt, nekin lähin-

nä siksi, että vasta perustetuilla
uudistiloilla viljaa ei kerta
kaikkiaan riittänyt kuin sie-
meneksi ja välttämättömimpään
ruokaan. Omaan leipään
pantiin lisäaineiksi jopa normaali-
vuosina runsaasti olkia,
ruumenia tai pettua vanhoil-
lakin tiloilla.

Pohjois-Karjalassa ensimmäiset
järvenlaskut oli tehty jo 1743,
mutta Rovaniemellä tähän heinä-
maitten lisäämiseen ryhdyttiin
vasta 1775. Karjat kasvoivat rehun
lisääntymisen myötä. 1780-luvun
loppupuolella rovaniemeläis-
tilalla oli keskimäärin 8–9 lehmää,
1–2 hevosta ja kymmenkunta
lammasta. Suuri ongelma oli
karjarutto, jota esiintyi miltei
joka vuosi.

Poronhoidolla vahva asema

Poronhoito sai 1800-luvulla
vahvan aseman. Oltuaan vain
muutamia satoja poromäärä
nousi vuosisadan puoliväliin
mennessä jo 2000 eläimeen ja
kävi sen lopulla jopa 10 000:ssa.
Porojen hoitajina ja työväkenä
toimi saamelaisia, joista erään
Suikin mukaan oli nimetty
Ounasjokivarressa oleva paliskun-
takin, myöhemmin Nivan pa-

liskunnan kanssa Poikajärven palkiseksi yhdistynyt.

Joillakin isännillä saattoi olla suuriakin karjoja. Esimerkiksi Matti Yliruikka saattoi vuosittain teurastaa liki 500 eläintä. Poronhoidosta saadut ansiotulot ylittivät 1800-luvun puolivälissä jo lohenkastuksen tulot, mutta olivat silti vain kymmenesosa voimyyntituloista.

Maatalous loi perustan kasvun jatkuvuudelle

Kun kalastus ja erästyks vähenevät rinnan maatalouden voimakkaan kehityksen kanssa, pellon ja navetan tuotteet muodostivat 1800-luvun alulla jo 85 % rovaniemeläisten toimeentulosta. Katokausia oli, mutta ne eivät enää pysäyttäneet väestönkasvua, joka

jatkuu 1720-luvulta lähtien kiihtyvänä kahden ja puolen vuosisadan ajan.

Peltojen käyttö tehostui. 1800-luvun alulla siirryttiin rukiin ja ohran vuoroviljelyyn, jossa kesanto oli kolmantena. Oulun seudulla jo 1760-luvulla viljelty peruna yleisty puoli vuosisataa myöhemmin myös Rovaniemellä, jossa se muodostui nopeasti tärkeäksi viljelykasviksi. 1860-luvulla alettiin peltoja muokata lapioiden sijasta hevostoisilla auroilla. Vielä vuosisadan alkupuolella pelto oli karjaa tärkeämpi, mutta ti-

Maatalouden laajentuessa ja puuteollisuuden nostaessa metsien arvoa talot vaurastuivat. Kuvassa Myllärin talo Kirkonjärven itärannalla.

Isossajaossa tiloille erotettiin niiden verolukua eli manttaalia vastaavat metsät, ja loput jäivät valtion omistukseen. Yksityisten maat keskittyivät jokivarsiin, joista tukiit saatiin helposti uittoon metsätalouden laajentuessa 1800-luvun lopulla.

lanne muuttui erityisesti 1860-luvun katovuosien seurauksena. Heinää saatiin kylminäkin kesinä, ja siksi karja nähtiin pohjoisen olosuhteissa turvallisemmaksi. Silti heinää alettiin viljellä pelloissa vasta 1900-luvun puolella.

Isojako

Rovaniemen tilakehitykselle merkittävä jakso oli 1850–95, jolloin pitäjässä toteutettiin isojako. Pellot ja niityt oli jo aikaisemmin järjestelty, mutta metsät olivat edelleen erottamatta.

Manttaalia kohti annettiin Rovaniemellä noin 1500 ha maata. Useimmilla tiloilla oli manttaalia 1/8–1/3. Isonjaon aikana sitä saattoi lunastaa lisää, ja monet isännät käyttivätkin tilaisuutta hyväkseen. Suurimmat tilat olivat puolen manttaalin kokoisia. Pienehkönkin tilan pinta-ala saattoi silti nousta likelle tuhatta heh-

Laajamittainen porotalous käynnistyi Rovaniemellä 1800-luvulla, jolloin muutamat isännät palkkasivat saamelaisia poronhoitajikseen. Vaikka poromäärä putosikin 1800-luvun lopun 10 000:sta, Rovaniemi säilytti asemansa poronhoidon keskuksena mm. Palis-kuntain Yhdistyksen kotipaikkana.

taaria, sillä verolliseen alaan ei luettu tuottamattomiksi katsottuja joutomaita. Monille tiloille tuli jopa kaksi kolmasosaa joutomaata, yleensä suota, joka jo seuraavan sukupolven aikana saattoi muuttua metsämaaksi. Kun suurmetsätalouden aika koitti, metsillä oli keskeinen merkitys rovaniemeläisten vaurauden synnyttäjänä sekä myyntitulojen että metsätöiden palkkatulojen ansiosta.

Tilaton väestö alkaa kasvaa

Talojen kasvaessa ja vaurastuessa työvoiman tarve lisääntyi. Piikojen ja renkien määrä alkoi kasvaa jo 1700-luvun jälkipuoliskolla, mutta perheen oma väki pysyi jatkuvasti tilojen tärkeimpänä työvoimana:

	1750	1790	1830	1860
talolliset ja perheenjäsenet	249	474	1081	1428
renkiä ja piikoja	28	113	233	309
muita	20	19	653	1733

Tilattoman väestön lisääntyminen käynnistyi 1820-luvulla.

Vuosi	verotaloja	torppia tai mäkitupia	itsellis-talouksia	muita asumuksia
1810	148	-	-	8
1830	147	89	-	73
1850	177	138	103	32
1870	233	207	211	36

Tilattomien väestöosuus kasvoi Rovaniemelläkin 1800-luvulla, mutta ei kuitenkaan niin voimakkaasti kuin esimerkiksi Itä-Suomessa. Tilattomiin luettiin torpparit, mäkitupalaiset ja itselliset.

Torpparit vuokrasivat johonkin tilaan kuuluvan maa-alueen, asuivat sille rakentamassaan mökissä ja saivat pääasiallisen toimeentulonsa vuokraamastaan maasta. Mä-

kitupalaiset vuokrasivat samoin maakappaleen, mutta heidän toimeentulonsa muodostui merkittävästi myös muista ansioista; lehmä ja kotipelto olivat vain elannon varmistajia. Itselliseksi luettiin palkka- tai tilapäistöistä elävät, joilla oli mökki jonkin talon maalla, mutta yleensä ei edes yhtä lehmää.

Kun torppareita ja mäkitupalaisia perheenjäsenineen oli 1800-luvun alussa vain muutamia, heitä oli vuonna 1860 jo yli tuhat. Itsellisiä laskettiin olevan vuonna 1860 vajaat 300 henkeä. Vähitellen Rovaniemelle alkoi asettua myös käsityöläis- ja ammattiväkeä. 1700-luvun lopulla heitä oli vasta toistakymmentä, mutta vuonna 1860 jo yli 300.

Rovaniemi pitäjäksi vuonna 1785

Vuonna 1725 Rovaniemen asukasluku oli noin 450 hen-

1700-luvun lopulla Korkaloniemestä alkoi kirkon ympärille muodostua pitäjän keskus, johon vuosisataa myöhemmin oli jo kohonnut myös sairaala ja lääkärin kaksikerroksinen asuintalo. Tulva nousi korkealle nykyisen Kirkkolammen kohdalla

Rovaniemen ensimmäisen höyryrsahan, Pitkäniemen sahan väkeä 1900-luvun alussa.

keä. Luku oli vielä alle vuoden 1620 huipun, mutta 1700-luvun alkupuolella väestönkasvu kiihtyi Rovaniemellä kuten muuallakin Suomessa. Tuhannen hengen raja ylitettiin 1770-luvulla, 2000 henkeä ylittyi 1820-luvun alkupuolella ja 4000 henkeä 1860-luvulla.

Ripeästi kasvava Rovaniemi halusi itsenäistyä myös hallinnollisesti. Yhä enemmän omillaan toimeen tuleva yhteisö kasvoi erilleen vanhasta suur-Kemistä. Hallintoviranomaiset vahvistivat itsenäisen Rovaniemen seurakunnan aseman vuonna 1785.

1700-luvun lopulla Korkaloniemestä alkoi muodostua pitäjän keskus. Jo vuosikymmeniä siellä olivat asuneet kappalainen ja lukkari. Korkalonien talo oli ensimmäisen kappalaisen ja hänen jälkeläistensä Boneliusten yksityisomaisuutta, mutta heidänkin jälkeensä papit asuivat lähellä olevassa Granlundissa. Myös rajaviskaali asuteli Korkalossa ja komissionimaanmittari Ylikylässä tai Saarenkylässä. Muurolan Clementeoff-upseerien perheitä lukuun ottamatta pitäjän säätyläiset asuivatkin Ounasjokisuun ympärillä. Säätyläisiä oli 1700-luvun lopulla Rovaniemellä kolmisenkymmentä henkeä, mikä oli pohjoisen sisämaan paikkakunnaksi varsin suuri määrä. Myös käsityöläis- ja ammattiväki keskittyi Linaan rantamille. Vuonna 1860 Korkalon-Ylikylän-Saarenkylän alueella asui jo liki 2000 henkeä eli reilu puolet pitäjän väestöstä.

Rovaniemen sahat

Rovaniemi oli neljännesvuosisadan, 1840-luvulta 1870-luvulle, pohjoisimman Suomen sahateollisuuden keskus. Sahat hankkivat tukit lähimetsistä, sahasivat talven ja laskivat parrut, lankut ja laudat kevättulvien niskalla lauttoina Kemijokisuulle, pääosin Englantiin laivattaviksi.

Vanhimman, Sinetän sahan perustamiseen jättivät lupahakemuksen vuonna 1780 vänrikki Magnus Fredrik Clementeoff ja kappalainen Esaias Fellman. Saha käynnistyi vasta vuonna 1786 ja toimi vaihtelevasti yli sata vuotta. Sinetän sahan läheisyydessä asui 1850-luvulla yli 20 perhettä, naimattomien kanssa liki sata aikuista. 1860-luvulla siellä asuivat myös sahan omistaja Jakob Fellman ja inspektori, kauppalaivan kapteeni Anders Jonas Kihlgren.

Raudanjoen vesistöön haettiin sahan perustamislupaa jo vuonna 1779, mutta hanke raukesi silloin. Uusi yritys tehtiin puoli vuosisataa myöhemmin, ja vuonna 1840 käynnistyi sahaustoiminta Hakoköngkällä. Sahan läheisyydessä asui vuonna 1870 toistakymmentä perhettä. Sahan kapasiteetti oli suunnilleen kaksinkertainen Sinetän sahaan verrattuna, ja huippuvuosiaan se kävi 1880-luvulla. Vuonna 1893 saha myytiin Kemiyhtiölle, joka lopetti sen välittömästi ja keskitti toiminnan Kemijokisuun suurelle sahalleen.

Kolmas eli Meltauksen saha käynnistyi vuonna 1848. Se oli suurin piirtein Hakoköngkään kokoinen. 1850-luvulla sahan äärellä asui 18 perhettä, joihin kuului liki 80 aikuista ihmistä. Myös Meltauksen saha myytiin vuonna 1893 Kemiyhtiölle, joka pysäytti sen lopullisesti viisi vuotta myöhemmin.

Meltauksen ja Hakoköngkään sahoilta ui 1880-luvulla keväisin jokisuille 20–30 lauttaa kummaltakin ja Sinetänkin sahalta 10–15 lauttaa.

Kun valtio salli suurten, rannikoille sijoitettujen höyrysahtojen rakentamisen, muuttuivat sisämaan sahtojen kilpailuedellytykset ratkaisevasti. Puu oli helpompi viittää jokisuulle tukkeina kuin valmiiksi sahattuna puutavarana.

Vuosikymmenen tauon jälkeen Ounasjokisuuhun, nykyisen Arktikumien kohdalle, ryhdyttiin perustamaan höyryvoimalla toimivia sahoja. Vuonna 1901 käynnistyi M. E. Stelanderin omistama Pitkäniemen höyrysaaha, joka toimi vuoteen 1934 asti. Vuonna 1908 aloitti sahaamisen Rovaniemen höyrysaahaosakeyhtiö eli ”Pöykön saha” pyrkien vientiin. Yritys loppui kuitenkin lyhyeen, sillä jo vuonna 1913 saha oli myytävä kilpailija Kemiyhtiölle, joka siirsi laitteen Seittenkarin sahalleen Ruotsiin. Eräät ruotsalaiset perustivat vuonna 1917 Rovaniemi Träförädling Ab:n sahan eli ”Vikmanin sahan”, joka toimi vuoteen 1935 saakka.

1930-luvun alussa Kemiyhtiö ja Veitsiluoto Oy pelkäsivät Rovaniemen sahtojen muodostuvan pahoiksi kilpailijoiksi ja perustivat vaaran eliminoimiseksi 1934 vielä lisäkilpailijan, Rovaniemen Saha Oy:n. Pian se olikin paikkakunnan ainoa, eikä sitä sodan jälkeen enää tarvittu jatkamaan toimintaansa.

Höyrysahtat antoivat tälle Ounasjoen ranta-alueelle, jota silloin ei vielä luettu taajaväkiseen yhdyskuntaan, nimen Sahanperä. Seutu tuli kuuluisaksi vilkkaasta mökkelämästään.